

Türkiye Selçuklu Devleti ile Artuklular İlişkilerinin Anadolu'da Siyasi Birliğin Kurulması Yönüyle İncelenmesi*

Examination of the Relationship between the Turkey Seljuk State and Artukids in terms of Establishing the Political Union in Anatolia

Mehmet Suat Bal**

Abstract: Turkey Seljuk State (1075-1308) was founded in Anatolia after the Battle of Malazgirt. Seljuk Turks that became the strongest state in Anatolia significantly struggled to establish a political union in the region. Artukids ruled in the east and south of Anatolia in three factions as Hısnıkeyfa (Hasankeyf 1101-1231), Harput (1185-1234) and Mardin (1108-1409) Artukids. Inability of Artukids to unite prevented them from being a major state. However, they survived for a long time as separate principalities by forming alliances with the nearby states and getting under their auspices. Turkey Seljuk State was in close relation with Artukids. Artukids played a key role in the eastern policy of Turkey Seljuk State. The territories of the Artukids are within the natural boundaries of Anatolia. Furthermore, Artukids is an Oghuz state similar to Seljuks. Artukids were under the auspices of Turkey Seljuk State against the other states in the region and even for their internal conflicts. Artukids bravely fought against Crusaders and supported the Islamic world; thus, the Turkey Seljuk State. Artukids participated in the political events in the region intentionally or unintentionally due to their geopolitical location. However, Artukids used this location to their best interest and protected their territorial integrity against the major states, even if it meant getting under their auspices. In order to maintain their existence, Artukids mostly asked support from Seljuk Turks and got under their auspices both against the attacks of other states and in their internal conflicts. They got under the auspices of Seljuk Syrians, Great Seljuks, Zengids, Ayyubids and other political powers in the region against the Seljuk Turks. Sultan Alaeddin Keykubad I demolished Harput Artukids that formed an alliance with Ayyubids. Sultan Alaeddin Keykubad I conquered Harput and its vicinity while Giyaseddin Keyhüsrev II conquered Amid (Diyarbakır) and its vicinity and thus established the Turkish political union in Anatolia.

Structured Abstract: Turkey Seljuk State (1075-1308) was founded in Anatolia after the Battle of Malazgirt. Seljuk Turks that became the strongest state in Anatolia significantly struggled to establish a political union in the region. Artukids ruled in the east and south of Anatolia in three factions as Hısnıkeyfa (Hasankeyf 1101-1231), Harput (1185-1234) and Mardin (1108-1409) Artukids. Inability of Artukids to unite prevented them from being a major state. However, they survived for a long time as separate principalities by forming alliances with the nearby states and getting under their auspices. Turkey Seljuk State was in close

* Bu makale 25-27 Ekim 2007 Tarihleri arasında Mardin'de yapılan "I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu" bildiri kitabında, farklı bir başlıkla bir kısmı basılan bildirinin geliştirilmesi ve genişletilmesi sonucu oluşturulmuştur.

** Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Assoc., Prof., KSU Faculty of Arts and Science, Department of History.

ORCID 0000-0002-1426-9452

suatbal@hotmail.com

Cite as/ Atıf: Bal, M. S. (2020). Türkiye Selçuklu Devleti ile Artuklular ilişkilerinin Anadolu'da siyasi birliğin kurulması yönüyle incelenmesi. *Turkish Studies - Religion*, 15(4), 495-506. <https://dx.doi.org/10.47091/TurkishStudies.46344>

Received/Geliş: 14 September/Eylül 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

relation with Artukids. Artukids played a key role in the eastern policy of Turkey Seljuk State. The territories of the Artukids are within the natural boundaries of Anatolia. Furthermore, Artukids (Döger tribe) is an Oghuz state similar to Seljuks (Kınık tribe). Artukids were under the auspices of Turkey Seljuk State against the other states in the region and even for their internal conflicts. Sultan Alaeddin Keykubad I demolished Harput Artukids that formed an alliance with Ayyubids. Sultan Alaeddin Keykubad I conquered Harput and its vicinity while Giyaseddin Keyhüsrev II conquered Amid (Diyarbakır) and its vicinity and thus established the Turkish political union in Anatolia.

In Turkish state traditions, it is seen that the Turkish rulers have an aim to be the ruler of the earth and skies, that is, to be the ruler of the world. For this purpose, uniting Turkish tribes under one flag have been the primary task and even the biggest desire and ideal of the Turkish rulers. Throughout the history, many conflicts broke out between the Turkish states. The strongest Turkish state would emerge victorious from these conflicts. However, great losses were inflicted and brothers shed each other's blood in these long and compelling conflicts.

Great Hun Empire was the first Turkish state to establish the Turkish political union. Gokturks followed the Great Hun Empire in that sense. Even though a political union of this scale could not be established after Gokturks; Uighurs, Karakhanids, Ghaznavids and Great Seljuks established the political union in regions where they were founded. Eventually, it was the Mongolians that united all the Turkish regions under one flag and Mongolian states gradually gained a Turkish character.

Following the Battle of Malazgirt, a political union cannot be mentioned between the Turkish tribes that migrated to Anatolia in great masses. Even though the Seljuk dynasty members, rulers of great tribes and powerful commanders, who came to Anatolia, displayed their loyalty to the Great Seljuks, they did not hesitate to act independently and conflicted with the political forces around them to increase their personal authority. In this period, the aim was to conquer and gain new territories in this new land called Anatolia rather than establishing a political union.

In the same period, Artuk Bey, who was a great commander and statesman and who was given important tasks by the Great Seljuk Empire, engaged in political activities in Southeastern Anatolia and Syria. Artukids were a part of the Döger tribe of Oghuz Turks. Artuk Bey, son of Eksük, had an exceptional place in the Oghuz tribes. According to Osman Turan, the reason for Artuk Bey and his sons to have a large and loyal Turkmen mass with them is that they were influential within the Oghuz Turks.

Seljuk Turks, who ruled the Anatolia, and Artukids, who ruled the east and based in Mardin Hisnikeyfa, were in close relations during their political life. Therefore, Artukids are in a key position for the eastern policy of Seljuk Turks. It is seen that Artukids were located in the current territories of Republic of Turkey. Considering that the Artukids are Turks belonging to the Oghuz tribe, it is revealed that they have the same roots as the Seljuk Turks in Anatolia. Therefore, Turkey Seljuk State constantly tried to include Artukids in the national integrity of Anatolia.

Artuk Bey and his son Ilghazi had a huge impact on the loss of Turkey Seljuk State in the two great campaigns launched to the east by Suleiman I and his son Kilij Arslan I. Apart from these wars, Artukids did not participate in any significant war against the Turkey Seljuk State. It was because Artukids recognized the authority of Anatolian Seljuk sultans after their campaigns to the east.

Artukids bravely fought against Crusaders and supported the Islamic world; thus, the Turkey Seljuk State. Artukids participated in the political events in the region intentionally or unintentionally due to their geopolitical location. However, Artukids used this location to their best interest and protected their territorial integrity against the major states, even if it meant getting under their auspices. In order to maintain their existence, Artukids mostly asked support from Seljuk Turks and got under their auspices both against the attacks of other states and in their internal conflicts. They got under the auspices of Seljuk Syrians, Great Seljuks, Zengids, Ayyubids and other political powers in the region against the Seljuk Turks.

Turkey Seljuk State did not interfere with the political existence of Artukids for a long time, even though they sometimes cooperated with the enemy. The reason why is that Artukids were considered as a buffer zone in the face of the threats from the south and east due to living in the border.

Sultan Alaeddin Keykubad I eliminated the Harput Artukids and made conquests that expanded the Seljuk domination in the east. Giyaseddin Keyhüsrev II conquered Amid and its vicinity. Therefore, political

union was established in Anatolia except for Mardin Artukids and Meyyafarikin. The rise of Mongolians stopped the conquests of Seljuk Turks at one point as well as leading to their collapse in a short period (1308). Mardin Artukids recognized the Mongolian authority and continued their existence for another century (1409).

Keywords: Turkey Seljuk's, Artukids, Political Union in Anatolia, Harput, Mardin, Hısnıkeyfa.

Öz: Türkiye Selçuklu Devleti (1075-1308), Malazgirt Savaşından sonra Anadolu'da kurulmuştur. Zamanla Anadolu'nun en güçlü devleti olan Türkiye Selçukluları, Anadolu'da siyasi birliği tesis etmek için büyük mücadeleler vermiştir. Artuklular, Anadolu'nun doğu ve güney bölgelerinde, Hısnıkeyfâ (Hasankeyf 1101-1231), Harput (1185-1234) ve Mardin (1108-1409) Artukluları olmak üzere üç kol halinde hüküm sürmüşlerdir. Artuklular'ın kendi içlerinde birlik olamaması, büyük bir devlet olmalarına engel olmuştur. Bunun yanında, ayrı beylikler şeklinde etraflarındaki devletlerle ittifak yaparak ve onların himayesine girerek uzun bir hayat yaşamışlardır. Türkiye Selçuklu Devleti ile Artuklular yakın ilişki içinde olmuşlardır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin doğu politikasında, Artuklular, kilit rol oynamışlardır. Artuklu Beyliğinin toprakları, Anadolu'nun tabii sınırları içindedir. Ayrıca Artuklular, Selçuklular gibi bir Oğuz boyudur. Artuklular, bölgedeki diğer devletlere karşı hatta iç mücadelelerinde birbirlerine karşı, Türkiye Selçuklu Devleti'nin himayesine girmiş ve yardım almışlardır. Artuklular, Haçlılara karşı kahramanca mücadele ederek, bu konuda İslam dünyasına dolayısı ile Türkiye Selçuklu Devletine destek olmuşlardır. Artuklular, buldukları jeopolitik konum nedeniyle bölgede yaşanan siyasi olaylara isteyerek veya istemeyerek müdahil olmak zorunda kalmışlardır. Ancak Artuklular, buldukları konumu kendi yararlarına çok iyi kullanmışlar, etraflarındaki büyük devletlere karşı, onların himayelerine girmek suretiyle de olsa, toprak bütünlüklerini korumayı bilmişlerdir. Artuklular, varlıklarını muhafaza için diğer devletlerin saldırılarında ve kendi iç çatışmalarında en fazla Türkiye Selçuklularından yardım istemişler ve onların himayesine sığınmışlardır. Türkiye Selçuklularına karşı da Suriye Selçukluları, Büyük Selçuklular, Zengiler, Eyyübîler ve bölgedeki diğer siyasi güçlere sığınmış ve onların himayesini tanımışlardır. Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Eyyübîlerle ittifak yapan Harput Artuklu Beyliğini yıkmıştır. Sultan I. Alâeddin Keykubâd Harput ve çevresini, II. Gıyâseddin Keyhüsrev de Âmid (Diyarbakır) ve çevresini alarak Anadolu'da Türk siyasi birliğini büyük ölçüde sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Artuklular, Anadolu'da Siyasi Birlik, Harput, Mardin, Hısnıkeyfâ.

Giriş

Türk devlet geleneklerinde, Türk devlet geleneklerinde, Türk hükümdarlarının, yerlerin ve göklerin hâkimi olma yani cihana hükmetme amacıyla oldukları görülür (Ögel, 1982: 1-14). Bu amaç doğrultusunda, Türk boylarını bir bayrak altında toplamak, Türk hükümdarlarının başta gelen görevleri hatta en yüce istekleri ve idealleridir. Bu uğurda tarih boyunca Türk devletleri arasında büyük mücadeleler yaşanmıştır. Yaşanan mücadeleler sonunda en güçlü Türk devleti ayakta kalmıştır. Ancak bu uzun ve çetin mücadelelerde büyük kayıplar verilmiş, kardeşkanı dökülmüştür.

Büyük Hun Devleti, Türk siyasi birliğini sağlayan ilk Türk devleti olmuştur. Büyük Hun devletini bu konuda takip eden Göktürklerdir (Turan, 1995: 83-87). Göktürklerden sonra bu çapta bir siyasi birlik kurulamasa da Uygurlar, Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçuklular kuruldukları bölgelerde siyasi birliği tesis etmişlerdir. Son olarak; Türklerin yaşadığı bölgeleri tek bayrak altında toplayan Moğollar olmuştur ve Moğol devletleri de zamanla Türk karakteri kazanmışlardır.

Malazgirt savaşını müteakiben büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelen Türk boyları arasında ilk dönemlerde siyasi birlikten bahsedilemez. Anadolu'ya gelen Selçuklu hanedan üyeleri, büyük boy beyleri ve güçlü komutanlar, görünüşte Büyük Selçuklulara bağlılıklarını sergileseler de bağımsız hareket etmekten geri durmuyorlar ve şahsi otoritelerini artırmak için etraflarındaki siyasi

güçlerle mücadele ediyorlardı. Bu süreçte amaç siyasi birlikten daha çok yeni yurt olan Anadolu'da fetihler yapmak yeni toprak elde etmek olmuştur.

Bahsettiğimiz bu siyasi karışıklık içerisinde, Anadolu'da birlik ve dirliği sağlama görevi; Büyük Selçuklu hanedanı mensubu olan ve Anadolu'nun fethinde büyük emeği geçen Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve onun soyuna düşmekte idi. Zira Anadolu'da, Oğuz boyları, Selçuklu hanedanını hükümdar ailesi olarak tanıyordu. Bunun yanında bütün Selçuklu hükümdarları, diğer Türk hükümdarlarında olduğu gibi cihana hâkim olma ideali taşıyorlardı (Turan, 1995: 188-201).

Aynı dönemde Büyük Selçuklu Devletinin önemli görevler verdiği, girdiği her savaştan galip ayrılan, büyük bir komutan ve devlet adamı olan Artuk Bey, (İbn el-Esîr, 1987: 266). Güneydoğu Anadolu'da ve Suriye'de, siyasi faaliyetlerde bulunuyordu. Artuklular, Oğuzların Döğer Kabilesine mensuptular (Sümer, 1999: 258). Eksük'ün oğlu olan Artuk Bey (Alptekin, 1991: 411) de Oğuz boyları içinde müstesna bir yere sahipti (Özmen, 2007: 8). Turan'a ve Köprülüye göre, Artuk Bey ve oğullarının etrafında büyük ve sadık bir Türkmen kitlesinin bulunması, onların, Oğuzlar içinde önemli bir yere sahip olmaları ile açıklanır (Turan, 1993: 137; Köprülüye, 1997: 621).

Süleyman Şah, fetihlerinin yönünü doğuya çevirince; bu iki gücün çatışması, kaçınılmaz hale gelmişti. Süleyman Şah'ın Tutuş ile olan mücadelesi sırasında Tutuş'un yanında yer alan Artuk Bey, Tutuş'un zafer kazanmasında önemli rol oynamıştı.

1. Süleyman Şah'ın Tutuş ve Artuk Beyle Mücadelesi

Kutalmışoğlu Süleyman Şah, İznik'i fethedip başkent yapmış ve Batı Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuştu (1075). Süleyman Şah, batıda Bizans'a karşı başarılı mücadeleler verdi. Bizans ile Dragos Çayı anlaşmasını yaptı. Bu anlaşma ile Bizans, Dragos Çayı'nı sınır kabul ediyor, Anadolu topraklarını Selçuklulara bıraktığını resmen kabul ediyor ve Selçuklu Devletinin varlığını hukuken tanımış oluyordu (Anna Kommena, 1968:126; Turan, 1983: 62; Koca, 2003: 41-42). Süleyman Şah Adana ve Antakya'ya kadar hâkimiyetini genişlettikten sonra Suriye Selçuklu Sultanı ve Melik Şah'ın kardeşi Tutuş ile karşı karşıya geldi. Süleyman Şah, Anadolu'daki yerini sağlamlaştırmadan Anadolu dışında genişleme politikası güttü ve Büyük Selçuklu Devletinin vassâllarıyla çatışmaya girdi. Aslında Türkiye Selçuklu Devleti de kurulduğu zaman, Büyük Selçuklu Devleti'nin vassâlıydı. Büyük Selçuklu Devleti ise en parlak devrini yaşıyor, Yakın ve Ortadoğu'nun en güçlü devleti konumunda bulunuyordu (Koca, 1990: 67).

Artuk Bey, Malazgirt savaşından sonra Bizans'a karşı başarılı mücadeleler vermiş, Melik Şah'ın emri ile Bahreyn Karmatîlerini itaat altına almış, ardından Diyarbakır'ın fethi ile görevlendirilmiştir. Diyarbakır üstüne hareket eden Artuk Bey Irak-ı Acem valisi Fahrüddeve ile anlaşmazlığa düşmüş ve Melik Şah ile arası açılmıştı. Artuk Bey, Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti hükümdarı Tutuş'un hizmetine girdi(1085/86). Tutuş, Suriye ve Kudüs'ü Artuk Bey'e ıktâ olarak verdi (Artuk 1988: 23-31).

Melik Şah, Artuk Bey'e değerli hediyeler göndermiş ve yeniden kendine tabi olmasını istemiştir. Melik Şah'ın bu isteğine Artuk Bey'in cevabı dikkat çekicidir: "*Süleyman Şah üzerine varıp onun Sultanın (Melik Şah'ın) memleketlerini tahribine müsaade etmeyeceğim; şimdi bu maksatla Halep'e gidiyorum.*" (Turan, 1993: 135; Sevim, 1990: 67) Bu cümleden anlıyoruz ki; Artuk Bey Melik Şah'a karşı durmak istemiyor hatta çıkarları uğruna hizmet ediyordu. Artuk Bey, gerçekte ise Melik Şah'ın kontrolünden uzak durmak ve kendi şahsî otoritesini güçlendirmek istiyordu.

Artuk Bey'in kendine rakip olarak Süleyman Şah'ı seçmesi, aslında çok manidardır. Artuk Bey belki de bu yolla Anadolu'nun en güçlü sultanını Melik Şah'ın desteği ile yenmeyi ve nüfuzunu Anadolu'da genişletmeyi düşünüyordu. Bunun yanında bu düşmanlığın geçmişe dayanan

bir yanı daha bulunmaktaydı; Artuk Bey, Malazgirt savaşından sonra Anadolu'da fetihlerde bulunduğu sırada, Melik Şah tarafından bu bölgeden alınarak Irak'a verilmişti. Yer değişikliğinden rahatsız olan Artuk Bey, bu olayın faili olarak Süleyman Şah'ı görmüştü. Cihat duygusuyla Anadolu'da yapılan mücadele, Türk beyleri için arzulanan bir durumdu. Bunun bir diğer nedeni ise Anadolu gibi siyasi otoriteden uzak olan ve önemli stratejik konumu bulunan topraklarda Türk beylerinin kendi adlarına büyük bağımsız devlet kurma hayalleri idi. Artuk Bey, Süleyman Şah'ın kendisini Melik Şah'a şikâyet ettiğini düşünmüş ve ona kin duymaya başlamıştı. Bu kininden dolayı, Tutuş'un yanında Süleyman Şah'a karşı savaşmıştı. Afşin, Sanduk ve Dilmaç gibi Anadolu'nun fethinde görev yapan büyük komutanlar da Süleyman Şah idaresinden kaçarak Tutuş'a sığınmışlardı (İbnü'l-Kâlanisî, 1908:118-120; Sevim, 1990: 49-50; Artuk, 1988: 17-18).

Süleyman Şah'ın Halep'i almak istemesi üzerine, şehrin kumandanı İbnü'l-Huteyî, Tutuş'a haber gönderip şehri kendisine teslim edeceğini bildirmişti. Tutuş, Halep'i teslim almak için harekete geçtiği zaman; Süleyman Şah harekete geçmiş ve iki kuvvet Halep yakınlarındaki Aynusselem'de karşılaşmıştı. Tecrübeli ve cesaretli bir komutan olan Artuk Bey, emrindeki kalabalık sayıdaki Türkmenleri savaşta ustaca idare etmiş ve savaşın kazanılmasını sağlayan komutan olmuştur. Savaşı kaybeden onurlu Sultan Süleyman Şah, savaşarak şehit oldu. İbn el-Esîr, Süleyman Şah'ın canına kıydığını aktarır. (İbn el-Esîr, 1987: 264; Turan, 1983: 76). Savaşın ardından Kuzey Suriye'ye gelen Melik Şah, Süleyman Şah'ın aldığı Urfa ve Antakya'yı doğrudan Büyük Selçuklu Devletine bağladı (Turan, 1993: 135; Sevim, 1990: 67,68).

Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarı Süleyman Şah ölünce, doğuda ilerleme siyaseti bu dönem için son bulmuştu. Bu savaşın kazanılması; Türkiye Selçuklu Devletini, Güneydoğu'ya ve Suriye'ye hâkim bir devlet yapabilir ve bu bölgede Türk siyasi birliğinin kurulmasında önemli bir adım atılmış olurdu. Ancak Tutuş'un liderliği ve Artuk Bey'in askeri gücü ile Türkiye Selçuklu Devletinin doğuya ilerleme konusundaki bu ilk girişimi sonuçsuz kalmıştı.

Artuk Bey'in siyasi amacı, sonraki gelişmelerle daha iyi anlaşılmıştır. Melik Şah, ordusuyla Kuzey Suriye'ye geldiği zaman Artuk Bey onunla savaşmayı planlamış ve bu konuda Tutuş'u harekete geçirmeye çalışmıştır. Tutuş kardeşine karşı savaşmak istemeyince Artuk Bey'in planları bozulmuştur (Sevim, 1991: 414).

2. I. Kılıç Arslan Dönemi

I. Kılıç Arslan, hükümdarlığının ilk yıllarında batıya doğru ilerleme politikası gütmüş ve Bizans üstüne önemli saldırılarda bulunmuştu. Selçukluların batı harekatı Bizans'ı tehdit etmiş, Bizanslılar da haçlılardan yardım istemişlerdi. Orta-Doğu'nun zenginliklerini yağmalamak isteyen Avrupalılar, kilisenin itibarını kurtarmak isteyen din adamlarının öncülüğünde toplanmış ve Anadolu'ya doğru harekete geçmişlerdi. Kalabalık Haçlı ordusuna karşı varlık gösteremeyen Türkiye Selçukluları, Eskişehir yakınlarında yapılan savaşta kaybettikten sonra Anadolu içlerine çekildiler. Haçlılar'ın Suriye'ye doğru ilerlemesi sırasında, Selçukluların yaptığı ani baskınlar, onları yıpratırsa da durdurmaya yetmemişti. Bu seferler sonunda; Urfa, Antakya, Kudüs ve Filistin'de bir takım haçlı kontlukları ve krallıkları kuruldu. Bunların kurulması ile Orta ve Yakın-Doğu'daki siyasi yapı değişti. Bu bölgede Haçlı Kontlukları, Kıbrıs ve Ermeni krallıkları, Büyük Selçuklulara bağlı Dimaşk, Musul atabeylikleri ve Türkiye Selçukluları, sonraları kurulacak olan Eyyübîler, siyasi hayatta rol oynayacak önemli devletler olmuşlardı.

Türkiye Selçukluları, I. Haçlı Seferi'nin ardından başkent İznik'i, Batı Anadolu'yu ve Karadeniz sahillerini, Bizans İmparatorluğu'na bıraktı. Haçlı seferleri ile sarsılan Türkiye Selçuklu Devleti, başkentini Konya'ya taşımak zorunda kalmıştır. Devlet merkezinin Konya'ya taşınmasından sonra Türkiye Selçukluları, siyasi faaliyetlerinin yönünü Orta ve Doğu Anadolu'ya çevirmiştir (Erdem, 2001: 302).

I. Kılıç Arslan; Malatya, Âmid, Ahlat, Harput ve Meyyâfârikîn gibi önemli kentleri ele geçirdi. Musul'a giren Kılıç Arslan, Büyük Selçuklu Hükümdarı Mehmet Tapar adına okunan hutbeyi keserek; kendi adına hutbe okutmaya başlattı ve şehri yeniden tanzim etti. Bu siyasi gelişmeler üzerine Büyük Selçuklu komutanı Emîr Çavlı, ordusu ile birlikte, I. Kılıç Arslan'a karşı sefere çıktı. Emîr Çavlı, Tutuş'un oğlu Halep Meliki Rıdvan ve Artuk Bey'in oğlu Mardin Emiri İlgazi ile birleşerek, I. Kılıç Arslan'a karşı sefere çıktı. Kendi saflarında bulunan Türkmen Beylerinin ihaneti sonucu savaşı kaybeden I. Kılıç Arslan, Habur ırmağını geçerken boğularak öldü (Turan, 1983: 108-109; Koca, 2003: 91-92). I. Kılıç Arslan, Haçlı ordularına karşı mükemmel bir vatan savunması yapmıştı. Bizans ile bir anlaşma yapıp doğuya yönelmesi onun sonunu getiren siyasi hata olmuştur (Turan, 1983: 138-142; Koca, 2003: 94-95).

I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra sıkıntılı bir dönem geçiren Türkiye Selçukluları, Orta Anadolu'ya hâkim olan Danişmendliler'in vassâli konumuna düşmüşlerdi. Şahin Şah'ın hükümdar olduğu bu karışıklık döneminde; Bizans, Batı Anadolu'da bulunan Türkmen gruplarını katletmeye başlamıştı. Urfa haçlıları, Elbistan'a doğru saldırıya geçerek Ceyhan Nehri'ne kadar ilerlemişlerdi.

I. Kılıç Arslan'ın Malatya'da bulunan dul karısı Ayşe Hatun, oğlu Tuğrul Arslan namına memleketi idare ediyordu (Kesik, 2002: 547). Kocasının ölümün üzerine yönetimi oğlunun atabeyine bırakan I. Kılıç Arslan'ın hanımı Palu'ya gelen Harput Beyi, Belek'in yanına gitti. Sultanın hanımı, ona Abû'l-Farac tarihinde nakledilen şu sözleri söylemişti: "*Sultan(I. Kılıç Arslan), nice defalar sizi methederek dedi ki: "Bütün Türk emirleri içinde Balak derecesinde akıllı ve kudretli bir kimse yoktur." Ben de, Beni ve çocuklarımı adınızla korumanızı istiyorum.*" (Abû'l-Farac, 1987: 351; Süryani Mihael, 1944: 60). Hatun bu görüşmeden sonra Belek Bey ile evlendi. Osman Turan, bu evliğin I. Kılıç Arslan'ın hanımının kendi siyasi otoritesini artırmak için olduğu kadar, Belek Bey ile evlenme arzusundan kaynaklandığını belirtir (Turan, 1983: 153). Zira beyler ve hükümdarların evliliği genelde siyasi sebeplere dayanıyordu. Bu evliliğin Selçuklu-Artuklu ilişkileri açısından önemli bir siyasi gelişmeye sebep olmadığı görülmektedir. Ancak Tuğrul Arslan, Emir Gazi ve kardeşi I. Mesud'un saldırısıyla Malatya şehrini kaybedince ve geri alamayınca Artuklulara sığınmıştır. Tuğrul Arslan, Artuklu Hükümdarı Davut'un damadı olmuş ve onun yanında kalmıştır (Turan, 1983: 153; Koca, 2003: 114).

Süleyman Şah ve I. Kılıç Arslan, batıda Bizans'a karşı başarılı mücadeleler verdikten sonra doğuda siyasi birliği önemli ölçüde sağlamışlardır. Ancak bu iki hükümdarında sınırlarını Anadolu dışına genişletmek istemesi ve Büyük Selçuklu Devletinin vassâlları ile çatışması, hayatlarına mal olmuştur. Artuk Bey ve oğlu İlgazi, Türkiye Selçuklularının yenilmesinde ve Anadolu'nun doğusunda hâkimiyetlerini kaybetmelerinde büyük rol oynamışlardır.

Sonuçta; Türkiye Selçuklu Devletinin Anadolu'nun doğusuna hâkim olamaması; Artuklu Beylerine kendi yerel otoritelerini kurmaları konusunda imkan sağlamıştır. Bu savaşlar sonunda, Türkiye Selçuklu devletinin hükümdarsız kaldığı (Süleyman Şah'tan sonra altı yıl, I. Kılıç Arslan dan sonra üç yıl) ve yıkılma tehlikesi geçirdiği görülmüştür. Bütün bu gelişmelerin ardından, Türkiye Selçuklu Devletinin doğudaki genişleme siyaseti sona ermişti. Türkiye Selçuklu Devletinin batıya, Haçlıların desteğini alan Bizans'a, doğru genişlemesi de artık zor görünüyordu. Bu siyasi gelişmeler, Türkiye Selçuklu Devletinin Anadolu sınırları içinde gelişip güçlenmesine sebep olurken Osmanlı Devleti gibi bir cihan devleti olmasına engel olmuştur.

3. I. Mesud Dönemi

I. Mesud Döneminde, Artuklular ile dost ve ittifak halinde yaşandığı görülmektedir. Bizans imparatoru Ioannes Komnenos'un Anadolu'nun güneyine sefere çıkması(1138) ve kuzey Suriye'de birçok kaleyi alıp halkı katletmesi üzerine; I. Mesud, Hısnıkeyfâ Artuklu hükümdarı Davut, Mardin Artuklu Hükümdarı Timurtaş, Atabey İmâdeddîn Zengî ve Danişmendli Melik Gazi ile ittifak kurmuştu. Niketas, eserinde; Zengî ve diğer Türk Beylerinin Antakya'ya doğru giden Bizans ordusunun artçı kuvvetlerine saldırılarda bulunduğunu belirtir. Bu beraberliği gören Bizans

imparatoru, bir anlaşma yaparak geri çekilmek zorunda kalmıştır (Niketas, 1995: 20; Turan, 1983:174-175).

Musul Atabeyi İmâdeddîn Zengî, Mardin Artuklularını hâkimiyeti altına almıştı. Mardin Artuklu Hükümdarı Timurtaş, Davut'un saldırıları üzerine Zengî'den yardım istedi. Zengî, 1142 yılında harekete geçti; Âmid'i alıp Davut'a ait yerleri yağmaladı. Zor durumda kalan Hısnıkeyfâ Artuklu Hükümdarı Dâvud, Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Mesud'dan yardım istedi. Zira Dâvud, Bizans karşısında I. Mesud'a yardım etmişti. I. Mesud, bu ilk yardım çağrısına cevap vermedi ve karışık durumda olan güneydoğuya müdahale etmek istemedi (Turan, 1993:157).

Babasının yerine Hısnıkeyfâ Artuklu hükümdarı olan Fahreddin Kara Arslan (1144), kardeşi Arslan Doğmuş ile taht mücadelesine girdi. Arslan Doğmuş, Zengî'ye sığınıp onun desteğini alınca Fahreddin Kara Arslan da I. Mesud'dan yardım istedi. Abû'l-Farac, Fahreddin Kara Arslan'ın bizzat I. Mesud'un yanına gittiğini ve ona iltica ettiğini belirtir (Abû'l-Farac, 1987: 377). I. Mesud, 20 bin kadar asker gönderdi. Zengî, Fahreddin Kara Arslan'a ait birçok kaleyi ele geçirmişti; ancak 20 bin kişilik Selçuklu ordusunun yardıma geldiğini duyunca, aldığı yerleri bırakıp geri çekildi. Böylece Hısnıkeyfâ Artuklu hükümdarı Fahreddin Kara Arslan, Zengî'ye karşı Türkiye Selçuklularını metbû tanıyarak, hem tahtını hem de ülkesini kurtarmıştır (Abû'l-Farac, 1987: 377; Turan, 1983:179; Usta, 2002: 476).

Fahreddin Kara Arslan'ın denge politikası izleyerek Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Mesud'u metbû tanıyıp yardım istemesi, Türkiye Selçuklu Devletinin artık bu bölgede siyasi denge unsuru olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

4. II. Kılıç Arslan Dönemi

Kumdanlı (Myriokephalon 1176) zaferi ile Bizans'a karşı Malazgirtten sonra ikinci büyük darbeyi vuran II. Kılıç Arslan, doğu seferine çıktı. Sultan, dört aylık kuşatmadan sonra 1178 yılında Malatya'yı fethetti. Anonim Selçuknâme, Sultan II. Kılıç Arslan Malatya'ya gelince, Diyarbakır'da Artuklular'ın, Sultan adına hutbe okuttuklarını aktarır (Anonim, 1952: 25-26). Sultan II. Kılıç Arslan'ın doğuda genişleme siyaseti, Selâhaddîn Eyyübî ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur (Turan, 1983: 211-213; Cahen, 1979: 117).

II. Kılıç Arslan, kızını Hısnıkeyfâ Artuklu Hükümdarı Nureddin Muhammed ile evlendirmiş, çeyiz olarak da Malatya civarında bazı yerleri vermişti. Nureddin Muhammed, bir şarkıcıya aşık olup karısına kötü muamelede bulununca; II. Kılıç Arslan kızmış ve damadının üstüne sefere çıkmıştır (1181) (Turan, 1993: 168). II. Kılıç Arslan, Harput çevresine gelip bazı yerleri işgal edince de Nureddin Muhammed korkarak Selâhaddîn Eyyübî'nin yardımını ve himayesini istemiştir. Selâhaddîn Eyyübî, onun çağrısına uyararak, II. Kılıç Arslan'dan damadını affetmesini istemiştir. II. Kılıç Arslan, cevap olarak; damadının fenalıklar yaptığını buna karşılık kızını ve çeyiz olarak verdiği yerleri geri alacağını bildirmiştir (Abû'l-Farac, 1987: 425-426; Süryani Mihael, 1944: 261). Selâhaddîn Eyyübî, Musul ve Artuklu topraklarına sahip olmak niyetinde olduğu için Musul hükümdarı İzzeddin Mesud, Kutbeddin İlgazi (Bayram, 2007: 298) ve Ahlat şahı ile ittifak yapmıştı. Aynı zamanda bu hükümdarların II. Kılıç Arslan ile de işbirliği içinde oldukları söyleniyordu. Selâhaddîn Eyyübî, siyasi ortamın gerginleşmesi üzerine haçlılara karşı mücadelesine ara verip ordusuyla birlikte Suriye'nin kuzeyine doğru harekete geçti. İki taraf arasında, savaş kaçınılmaz hale gelmişti. II. Kılıç Arslan, veziri İhtiyareddin Hasan'ı elçi olarak karşı tarafa yolladı. Vezir, bir şarkıcı kadın yüzünden iki büyük İslam hükümdarının, cihadı bırakıp bir biriyle savaşmasının yakışık almayacağını söylemesi üzerine sulh yapıldı. İki hükümdar, bu sulhtan sonra birlikte hareket etmişler ve Kilikya'da Türkmenlere saldıran Ermenileri mağlup etmişlerdir. II. Kılıç Arslan kızını alarak ülkesine dönüp Bizans'a karşı mücadelelere başlaması üzerine Selâhaddîn Eyyübî, Artuklu topraklarına hâkim olmak için yeniden harekete geçmiştir (Turan, 1993: 168-170). II. Kılıç Arslan'ın kızı daha sonra hacca gitmiş ve Halife ile evlenmiştir.

Bu olayda görüldüğü üzere, Selçuklular ve Artuklular evlilik vasıtası ile de yakın ilişki kuruyorlardı. Evlilik yolu ile siyasi ilişki kurma, Türkiye Selçuklularında ve diğer çağdaş devletlerde kullanılan bir yöntemdi (Türkiye Selçuklu Sultanları, melikleri ve melikelerinin siyasi evlilikleri konusunda bkz. Uyumaz, 2000). Bu dönemde Türkiye Selçukluları, doğuda kendilerine yakın bir müttefik olarak kendi soydaşları olan Artukluları görüyorlar ve onlara destek veriyorlardı. Büyük Selçuklu Devletinin vassâli ve devamı mahiyetinde olan bu iki siyasi güç Anadolu'da birbirlerine destek olmaları doğal bir yakınlaşma süreci olarak değerlendirilebilir. Artuklular ise Türkiye Selçuklularının desteğini almakla birlikte buldukları jeopolitik konumu (Kaya, 2019: 70-73) çok iyi kullanıyorlar, zor durumda kaldıklarında güneydeki siyasi güçlerden (Eyyübî) destek alıyorlardı.

5. I. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi

Hısnıkeyfâ Artuklu hükümdarı Kutbeddin Sokman, sarayının üst katından düşüp ölmüştür ve tahtını (1204) kardeşi Nâsireddin Mahmud yerine sevdiği kölesi Ayaz'a bırakmıştır. Nâsireddin Mahmud, sürgünde olduğu Adıyaman'dan gelerek devlet adamlarının desteği ile tahta çıkmış ve Ayaz'ı hapse atmıştı. Ayaz, Türkiye Selçuklu Sultanı Süleyman Şah tarafından kurtarılarak; Konya'ya getirilmiş ve sultanın emirleri arasına girmişti (Turan, 1993: 176-177).

Harput hâkimi Nizameddin ve Samsat hâkimi Melik Efdal, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev tahta çıkınca yanına gelip tebrik etmişler ve itaatlerini bildirmişlerdir (Abû'l-Farac, 1987: 486). Nâsireddin Mahmud, Harput Artuklu Hükümdarı İmâdeddin Ebu Bekir ölünce onun topraklarını alıp Hısnıkeyfâ'ya bağlamak istedi. Harput Artuklu Hükümdarı olan Nizâmeddin ise buna müsaade etmedi. Türkiye Selçuklu Devleti himayesine sığınan Nizâmeddin'e önce Süleyman Şah ardından da I. Gıyâseddin, destek verdi. Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin; 6 bin atlı vererek Sümeysat sahibi, Eyyübî hükümdarı Melik Afdal'ı da Harput Artuklularını korumaya memur etmişti. Bu kuvvetler Malatya'ya varınca Nâsireddin Mahmud, Âmid'e doğru geri çekilmek zorunda kaldı. Yolda Harput emirine ait iki kaleyi kuşatsa da sultanın askerlerinin kendisini takip ettiği öğrenince Âmid'e çekilmek zorunda kaldı (Abû'l-Farac, 1987: 486; Turan, 1993: 177; Baykara, 1997: 32-33).

Nâsireddin Mahmud'un, Melik Adil ile ittifak kurarak Sincar'a saldırması üzerine; I. Gıyâseddin, Eyyübî Hükümdarı Melik Zâhir ile birleşmiştir. Muhtemel savaşı halifenin arabuluculuğu önlemiştir (Turan, 1993: 177; Baykara, 1997: 40).

Bu dönemde de Türkiye Selçuklu Devleti, Artuklular ile yakın ilişkisini devam ettirmiş ve onların hamisi gibi davranmayı sürdürmüştür. Artuklular da varlıklarını muhafaza için Selçuklu devletine ve diğer komşu emirliklere tabi olmuşlardır. Bu dönemde Artukluların varlıklarını korumak için denge politikası izlemeye devam ettikleri görülmektedir.

6. I. İzzeddin Keykâvus Dönemi

Musul hâkimi Lulu, Eyyubîlerle ittifak yapınca, karşısına Erbil hâkimi Gökbörü ve Artuklu beyleri çıktı. Erbil hâkimi Gökbörü, I. İzzeddin Keykâvus'u bölgeye davet etti. I. İzzeddin Keykâvus, yolda hastalandı ve geri dönmek zorunda kaldı (İbn-i Bîbî, 1996: 201-218; Erdem, 1998: 64). I. İzzeddin Keykâvus, 1218 haziran ayında ordusuyla Halep hudutlarına girince; Mardin Artuklu Hükümdarı Artuk Arslan ile Hısnıkeyfâ Artuklu hükümdarı Mahmud, Eyyübîler'in tâbiyetinden ayrılarak Sultan I. İzzeddin Keykâvus'a tabi oldular (Köprülü, 1997: 618). Artuklu hükümdarları, bu yolla ülkelerini Selçuklu Sultanının işgalinden korumuş oluyorlardı. Osman Turan, Artuklular'ın Selçuklulara tabiiyetini anlatırken; 1214 yılında Âmid'de Nâsireddin Mahmud adına bastırılan paralar üzerinde, Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un adının da metbû sultan olarak mevcut olduğundan bahseder (Turan, 1993: 177). I. İzzeddin Keykâvus, Artukluları ve bölgedeki diğer hükümdarları tâbiyeti altına alsada onun ölümü üzerine bölgenin hâkimiyeti tekrar Eyyübîlere geçmiştir (Turan, 1993: 178; Koca, 1997: 72).

7. I. Alâeddin Keykubâd Dönemi ve Sonrası

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, doğu seferine çıkıp (1226) Adıyaman Kahta ve Çemişkezek'i fethetti ve sonrasında Eyyübîleri mağlup etti. Mardin Artukluları ve Hısnıkeyfâ Artukluları, I. Alâeddin Keykubâd'ın bu bölgede hâkimiyetini artırdığını görünce onun tâbiyetine girdiler ve hutbeyi onun adına okutmaya başladılar (İbn-i Bîbî, 1996: 292-299; Turan, 1993: 179; Uyumaz, 2003:40).

Alâeddin Keykubâd, Türkiye'de siyasi birliğin bozulması tehlikesi karşısında Ahlat'a saldıran Celâleddin Harzem Şah'ı (1230) Yassı Çemen savaşında yenmişti. Böylece Türkiye için tehdit unsuru olan bir devlet ortadan kaldırılmış ve doğuda asayiş sağlanmıştı (Turan, 1993: 363, 374). Bu olaydan sonra Moğollar, Celâleddin Harzem Şah'ı takip (Galstyan, 2005: 43). maksadı ile Âmid, Erzen, Meyyâfârikîn, Siirt, Mardin ve Bitlis'e kadar geniş bir bölgede büyük bir yağma, talan ve katliam yapmışlardır (1231). Bu bölgedeki emirlerin kendi aralarındaki kısır çekişmeleri, sonu gelmeyen hâkimiyet mücadeleleri görüldüğü üzere büyük bir devletin kurulmasını engellemişti. Böyle güçlü bir siyasi otoritenin yokluğu, Moğol tehlikesi baş gösterince çok acı bir şekilde hissedildi. Moğollara karşı koyacak maalesef, güçlü bir devlet yoktu. Haçlılara ve Bizans'a karşı Müslüman hükümdarlar arasında kurulan ittifak, bu dönemde Moğollara karşı oluşturulamamıştı.

Eyyübî hükümdarı Melik Kâmil, Anadolu'ya doğru yayılma politikasına Moğollar çekildikten sonra devam etti ve diğer seferlerden farklı olarak bu kez Âmid'i alıp (1231) Hısnı Keyfâ Artuklularına son verdi (Turan, 1993: 180). Bu kesin darbenin vurulmasında ve Hısnıkeyfâ Artukluları'nın tamamen ortadan kaldırılmalarında, Moğol tehlikesinin baş göstermesi ve artık tam bir siyasi birliğin lüzumunun anlaşılması etkili olmuştur. Zira kısa bir süre sonra Harput Artuklularını da I. Alâeddin Keykubâd, ortadan kaldıracaktır.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Moğol tehlikesinin yaklaştığını görünce Doğu Anadolu'da bir savunma hattı oluşturmaya başlamıştır (Köymen, 1988: 202-205). Ahlat'ı fetheden I. Alâeddin Keykubâd, doğuda ilerlerken Eyyübîlerle karşı karşıya gelmiştir. Selçuklular, Eyyübîleri 1234 yılında Akçaderbend ve Göksu'da mağlup etmiştir. Harput Artukluları, Eyyübî Hükümdarı Melik Kâmil'in tâbiyetine girerek onu I. Alâeddin Keykubâd'a karşı kışkırtmıştı. Harput Artukluları'nın desteğini alan Eyyübîler, 1234 yılı Ağustosunda Harput ovasında yapılan muharebeyi de kaybedip Harput kalesine sığındılar.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, ağır kuşatma silahları ile Harput kalesini kuşatınca Artuk emiri Nizâmeddin İbrahim'in oğlu İzzeddin Ahmed, teslim olmak zorunda kaldı. Şu halde Harput Artuklu hükümdarının Selçuklulara tabi olma fırsatı kalmadığı gibi Eyyübîler'den de yardım isteyecek halde değildi. Çünkü kaledekiler, yeterli yiyecek olmadığı için açlıktan toprak yalamaya başlamışlar ve atılan ağır mancınık taşlarından çok zarar görmüşlerdi. İbn-i Bîbî'ye göre Hama ve Humus Meliki ile Melik Kâmil'in Melikü'l-ümerası Şemseddin Sevak, kalede bulunmaktadır. Harput Artuklu Hükümdarı teslim olunca ülkesi Selçuklu topraklarına katıldı ve kendisine de Akşehir'de bir ıktâ tahsis edildi (1234). Artuklu hükümdarının Antalya'da bir kaleye gönderildiği de rivayet edilir (İbn-i Bîbî, 1996: 441; Turan, 1993: 181; Ataoğlu, 1988: 76-77).

Harput Artukluları'nın Selçuklu hâkimiyetine tamamen girmesinin ardından; Mardin Artuklu Hükümdarı Artuk Arslan da Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a tâbi olmuş ve Eyyübîlere karşı topraklarını muhafaza etmeye çalışmıştır. Eyyübî hükümdarı Melik Kâmil, 1236 yılında Urfa ve Harran'ı alıp Koçhisar'ı da yağmalamıştır. Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev, babasının hayalini gerçekleştirmiş, 1240 yılında Âmid ve çevresini Eyyübîler'den geri almıştır (İbn-i Bîbî, 1996: 43-48). Türkiye Selçuklu Devletinin doğu yönündeki fütuhâtı bu notada durmuştur. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in zafiyeti sebebiyle Köseadağ Savaşı (1243) kaybedilince, Moğollar Anadolu'yu istila etmiştir. Moğol istilası devletin yıkılışına kadar devam etmiştir (1308) Bal, 2004, s.12-18,59-64,95-107,168-174).

II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Sincar ve Nusaybin'i Mardin Artuklu Hükümdarı Artuk Arslan'a ıktâ etti. Görüldüğü üzere; Türkiye Selçuklu Devleti, Mardin Artuklularını doğuda Moğollara ve Eyyübîlere karşı bir tampon beylik olarak desteklemiş ve hatta ona toprak vermiştir. Mardin Artuklularına verilen bu desteğin ve duyulan güvenin haklı olduğunu, Mardin Artukluları, Moğol kuşatmasına karşı sekiz ay şehirlerini savunarak göstermişlerdir (Reşîdüddin, 1999: 508).

Osman Turan, Artuklu topraklarını Türkiye'nin tabii sınırları içinde görür. O. Turan, Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in başta Artuklular olmak üzere; doğu ve güney bölgelerini Selçuklu hâkimiyetine katmasının ardından Türkiye'de milli birliğin oluştuğunu belirtir. C. Cahen de Alâeddin Keykubâd'ın doğuda uyguladığı fetih siyaseti ile Anadolu'da birliği sağladığını belirtir. (Turan, 1993: 181; Cahen, 1979: 135). Türkiye Tarihi konusunda mühim çalışmaları ile tanınan Mükrimin Halil Yınanç da aynı konuya vurgu yaparak: "*Artuk doğrudan doğruya Anadolu birliğine girmeyen iki yer kalmıştı: Biri Eyyübîler'in elinde bulunan Meyyâfârikîn, diğeri Artuklular'ın elinde bulunan Mardin. Buradaki hükümetler, Anadolu Sultanının yüksek hâkimiyetini kabul etmişlerdi...*" demektedir ve bunların da ortadan kaldırılmak istendiğini; ancak Moğol istilasının buna engel olduğunu ifade etmektedir (Yınanç, 1944:4). Yukarıdaki olaylardan da anlaşılacağı üzere, Artuklular'ın Türkiye Selçuklu Devleti hâkimiyetine girmesi ile Anadolu'da milli bütünlük sağlanmıştır.

Sonuç

Anadolu'ya hâkim olan Türkiye Selçuklu Devleti ile Harput, Mardin Hısnıkeyfâ merkezli olarak doğuda hüküm sürmüş Artuklular, siyasi hayatları boyunca yakın ilişki içinde olmuşlardır. Bu yüzden Artuklular, Türkiye Selçuklu Devletinin doğu siyasetinde kilit noktadadır. Bugün, Türkiye Cumhuriyeti sınırları göz önüne alınacak olursa; Artukluların, Türkiye toprakları içinde yer aldıkları görülür. Artuklular'ın Oğuz boyuna mensup Türkler oldukları da düşünüldüğünde, Anadolu'daki Selçuklu Türkleriyle aynı köke sahip oldukları ortaya çıkar. Bu sebeplerden dolayı, Türkiye Selçuklu Devleti, Artukluları sürekli Anadolu milli bütünlüğü içine katma eğiliminde olmuştur.

Türkiye Selçuklu Devletinin, Süleyman Şah ve oğlu I. Kılıç Arslan ile gerçekleştirdiği iki büyük doğu seferinde mağlup olmalarında, Artuk Bey ve oğlu İlgazi'nin büyük etkisi vardır. Bu savaşlar haricinde Artuklular, Türkiye Selçuklu Devletine karşı önemli bir savaşa girmemişlerdir. Zira Artuklular Türkiye Selçuklu sultanlarının doğuya sefere çıkmaları üzerine onların hâkimiyetlerini tanımışlardır.

Artuklular, Haçlılara karşı kahramanca mücadele ederek, bu konuda İslam dünyasına dolayısı ile Türkiye Selçuklu Devletine destek olmuşlardır. Artuklular, buldukları jeopolitik konum nedeniyle bölgede yaşanan siyasi olaylara isteyerek veya istemeyerek müdahil olmak zorunda kalmışlardır. Ancak Artuklular, buldukları konumu kendi yararlarına çok iyi kullanmışlar, etraflarındaki büyük devletlere karşı, onların himayelerine girmek suretiyle de olsa, toprak bütünlüklerini korumayı bilmişlerdir. Artuklular, varlıklarını muhafaza için diğer devletlerin saldırılarında ve kendi iç çatışmalarında en fazla Türkiye Selçuklularından yardım istemişler ve onların himayesine sığınmışlardır. Türkiye Selçuklularına karşı da Suriye Selçukluları, Büyük Selçuklular, Zengîler, Eyyübîler ve bölgedeki diğer siyasi güçlere sığınmış ve onların himayesini tanımışlardır.

Türkiye Selçuklu Devleti, yer yer düşmanları ile işbirliği yapan Artuklular'ın siyasi varlığına uzun süre dokunmamıştır. Bunun sebebi, muhtemelen güneyden ve doğudan gelecek tehditler karşısında sınırdan yaşayan Artuklular'ın tampon bölge olmasıdır.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Harput Artuklularını ortadan kaldırmış ve doğuda Selçuklu hâkimiyetini genişleten fetihler yapmıştır. II. Gıyâseddin Keyhüsrev de Âmid ve çevresini almıştır. Böylece Mardin Artukluları ve Meyyâfârikîn hariç Anadolu'da siyasi birlik tesis edilmiştir. Moğolların zuhuru, Türkiye Selçuklularının fütuhatını bu noktada durdurduğu gibi kısa sürede

yıkılmalarına sebep olmuştur (1308). Mardin Artukluları da Moğol hâkimiyetini tanıyarak bir asır daha varlıklarını muhafaza etmişlerdir (1409)

Kaynakça

- Anna Kommena. (1968). *The Alexiad*. İng. E.B. Sawter, Trk. trc. B. Umar, İnkilap Kitabevi.
- Anonim. (1952). *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi (Selçuknâme)*. Trk. trc. Feridun Nâfiz Uzluk, TTK.
- Artuk, İ. (1988). *Artuk Beğ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Alptekin, C. (1991). Artuklular. *DİA*. (3), 415-418.
- Bal, M. S. (2004). *II. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Bar Hebraeus Gregory Abû'l-Farac. (1987). *Abû'l-Farac Tarihi*. c. II. Süryaniceden İngilizceye trc. Ernest A. Wallis Budge, Trk. trc. Ömer Rıza Doğrul, TTK.
- Baykara, T. (1997). *I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164-1211) Gazi-Şehit*. TTK.
- Bayram, S. (2007). Arşivlerde Kayıtlı Mardin'de Yapılmış En Eski Vakıflar: İmam Zeynel Abidin'in 1158 M. Tarihli ve Artukoğulları'ndan Kutbuddini İlgazi İbni Melik Necmeddin İbni Emir Timurtaş 1178 M. Tarihli Vakfiyeleri. *Mardin I Tarih-Coğrafya*, Haz. İbrahim Özcoşar, 294-298.
- Cahen, C. (1979). *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*. Trk. trc. Y. Moran, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Erdem, İ. (2001). Türkiye Selçuklularında Fetih Metodu ve Uygulanışı, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi (11 –13 Ekim 2000) Bildirileri, I-II*, 297-308.
- Erdem, İ. (1998). XIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hâkimiyet Mücadeleleri. *DTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIX, 30.
- Fazlullah Reşidüddin. (1999). *Câmi el-tevârih*. Açıklamalı İng. trc. W. M. Thackston, Harvard Üniversitesi Yayınları, 2.
- Galstyan, A. G. (2005). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, Trk. trc. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınları.
- İbnü'l-Kâlanisî. (1908). *History of Damascus 363-555 a.h.*, Edited with Extracts from other histories and Summary of Contents by H.F. Amedroz, Leyden Late E. J. Brill.
- İbn El-Esîr, İzzeddin Ali b. Muhammed. (1987). *el-Kâmil fi't-Târih*, Trk. trc. A. Özaydın-A. Ağırakça, Ocak Yayıncılık, X.
- İbn-İ Bibî. (1996). *el-Evâmir el-Alâiyye fi'l-ümûr el-Alâiyye (Selçuknâme)*, Trk. trc. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, II.
- Kaya, S. (2019). Artuklularda İktisadî Faaliyetler ve Sosyo-Kültürel Etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 67-85.
- Kesik, M. (2002). Sultan Melikşah (Şahinşah) ve Sultan I. Mesud Dönemleri. *Türkler*, YTY c. 6.
- Koca, S. (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-122)*. TTK.
- Koca, S. (2003). *Türkiye Selçukluları Tarihi, Malazgirt'ten Miryokefalon'a (1071-1176)*. II, Karam Yayınları.

- Köprülü, M. F. (1997). Artuk Oğulları. *İA*, MEB. c.1.
- Köymen, M. A. (1988). Selçuklu Hükümdarı Büyük Alâeddin Keykubâd ve Anadolu Savunması. *Bellekten*, c. LII, 202-205.
- Niketas Khoniates. (1995). *Historia*, Trk. trc. F. Işıltan, TTK.
- Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı, 13. Yüzyıl Sonlarına Kadar*, Başbakanlık Basımevi.
- Özmen, M. E. (2007). *Anadolu Selçuklularının Artuklular İle İlişkileri*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL tezi.
- Sevim, A. (1991). Artuk b. Eksük. *DİA*, (3) 414-415.
- Sevim, A. (1990). *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*. TTK.
- Sümer, F. (1999). *Oğuzlar*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya F. Yayınları.
- Süryani Mihael. (1944). *Süryani Mihael Vekâyinamesi*, Trk. trc. Hrant D. Andreasyan. Yayınlanmamış.
- Turan, O. (1983). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (1993). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Târîhi*, Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (1995). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Boğaziçi Yayınları.
- Usta, A. (2002). Artuklular. *Türkler*, YTY, (6) 476.
- Uyumaz, E. (2001). Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri. *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, 11-13 Ekim 2000, Bildirileri*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi. II. 398-421.
- Uyumaz, E. (2003). *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*. TTK.
- Ataoğlu, R. (1988). Alaeddin Keykubad ve Türkiye Selçukluları Artuklu Münasebetleri, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (3), 73-78.
- Yınanç, M. H. (1944). *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.